
ФЕНОМЕНОЛОГІЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ: В ПОШУКАХ НОВОЇ ПАРАДИГМИ

ПІДДУБНА Людмила Іванівна, кандидат економічних наук, викладач кафедри економіки і оцінки майна підприємств, Харківський державний економічний університет

На початку ХХІ століття у світовому економічному просторі фактично завершено формування своєрідного "поля тяжіння і взаємодії" у відповідності з потребами економік постіндустріальних країн. Технологія масштабної економічної гри у ньому ґрунтується на специфічному наборі соціально-економічних, політичних, фінансових, технологічних, юридичних правил та принципів, які створюють неоднакові умови для економічної взаємодії її учасників.

При усій суперечливості цих правил і принципів головним параметром "поля взаємодії" є не ієрархічний статус його гравців, а статус їх **конкурентоспроможності**. Саме на основі критерію конкурентоспроможності створюється нова конфігурація міжнародного поділу праці, здійснюється стратифікація суб'єктів світової економіки на лідерів і аутсайдерів, виникають феномени "відключення" та "розузгодження" економік різних країн світу.

У площині цих реалій міжнародного економічного життя стають очевидними уся вразливість і небезпечність позиції України. Сьогодні вітчизняна економіка являє собою той сегмент світового господарства, який при погіршенні економічної кон'юнктури неминуче стає епіцентром кризового розвитку подій.

В пошуку оперативної й адекватної відповіді на виклик, який кинуте українському суспільству, важливого значення набуває всебічний аналіз науково-теоретичного багажу, накопиченого у цьому напрямі економічної думки, його розвиток у площині нових реалій міжнародного економічного життя.

Ціллю даної статті є критичний аналіз головних теоретичних підходів і схем рефлексії проблеми конкурентоспроможності та поглиблення напряму аналізу, який задано у працях Й. Шумпетера, Ф. Хайєка та М. Портера. Розглядаючи конкурентоспроможність як імператив й "інтегральний продукт" сучасного економічного розвитку, ми вважаємо, що саме у контексті та у взаємозв'язку з поняттям "економічний розвиток" відкривається можливість формулювання нової версії природи явища та створення інтегрованої теорії конкурентоспроможності.

Активізація досліджень у галузі конкурентоспроможності у світовій економічній науці пов'язується, зазвичай, із 70-80 роками минулого століття, коли виявилася повна неготовність західних економік до гри із "ціновим козирем" на нафтових ринках.

Якщо на ранніх етапах предметом аналізу об'єктивно ставали окремі грані, аспекти й компоненти явища (найбільш актуальні для свого часу, та які легко піддаються спостереженню та виявленню), то сьогодні дослідження проблем конкурентоспроможності у провідних країнах світу ведуться комплексно та широким фронтом. В них охоплюються усі - як горизонтальні (просторові), так і вертикальні - об'єктні рівні. Створені у цих країнах спеціалізовані державні органи (Рада з національної конкурентоспроможності - у США; Центр зовнішньої торгівлі (CFCE) - у Франції тощо) здійснюють координацію зусиль на усіх її рівнях. Розроблення програм національної конкурентоспроможності ґрунтується на постійному моніторингу з використанням системи національних і світових рейтингових агентств й інших незалежних джерел інформації та оцінок.

Багатомірність підходу, при якому конкурентоспроможність розглядається у контексті таких понять як "державний економічний простір", "національна безпека", "економічні

інтереси держави" та ін., свідчить про широке сучасне розуміння проблеми конкурентоспроможності. Використовуючи досягнення сучасної економічної думки та комп'ютерних наук, вчені й економісти все більш ґрунтуються на висновках антропології, соціології, психології, логістики тощо.

Разом з тим, аналіз існуючого науково-теоретичного багажу свідчить про його немонолітність та науково-методологічну суперечливість. Розклад багажу за "індексом цитування" його складових дозволяє виділити у ньому два головних теоретичних підходи: структуралістський та системно(цілісно)-орієнтований, які розрізняються, передусім, за логіко-методологічними схемами опису явища та за розумінням його внутрішньої субстанції.

Структуралістський підхід ґрунтується на описі конкурентоспроможності в термінах атомізму або композиційності, допускаючи значні варіації у тлумаченні сутності явища. Якщо згідно з деякими з них конкурентоспроможність визначати як "властивість об'єкту конкуренції (товару чи послуги), яка забезпечує його привабливість на ринку" [1, с. 227], або як "властивість товару, послуги чи суб'єкта конкурентних відносин виступати на ринку поруч з присутніми там аналогічними товарами, послугами чи суб'єктами" [2, с. 9], або ж як "певну суміш якості, швидкості й витрат" [3, с. 26], то у такому розумінні сутності явища відпадають будь-які сумніви в його матеріальній субстрактності.

На операціональному рівні відображенням такого бачення конкурентоспроможності стає стратегія, в основі якої лежить принцип існування людини для розвитку економіки, а не економіки - для розвитку людини. Готовність людей "гинути за метал" та "за вугілля" стають тією "ціною" й основою конкурентоспроможності підприємств, на якій ґрунтуються прибутки й влада їх керівників. Але все це нагадує відому тезу про первинність економіки та вторинність усього іншого. Для практичної історії цей підхід, як відомо, мав руйнівні наслідки.

Відомий історик економічної думки Б. Селіґмен зазначав: "Економічна наука не може існувати без поняття про людину, про психологію. Донині це залишається однією з найгостріших проблем економічної теорії" [4, с. 344]. Це висловлювання вченого й сьогодні уявляється дуже корисним для критичного перегляду того, що можна визначити як **міфологему конкурентоспроможності**. Ми маємо на увазі активну "експлуатацію" (у тому числі в економічній літературі) таких дефініцій як "конкурентоспроможний" товар, "конкурентоспроможна" ціна, "конкурентоспроможні" витрати, "конкурентоспроможний" менеджмент, "конкурентоспроможне" середовище тощо - уявлення, яке ґрунтується на ототожнюванні функціонально-рольових характеристик суб'єкту й об'єкту конкурентного процесу і яке набуває форми наукового усвідомлення (у тому числі на масовому і побутовому його рівнях). Але епітет "конкурентоспроможний", як би його не використовувати, в лапках або без них, несе в собі певно визначений смисл, відображаючи персоніфіковану сторону явища. Тільки **суб'єкт конкуренції** (індивід, контактна група або ж складна соціальна структура) створює нові знання та під "дамоклевим мечем" жорстких обмежень ринку приймає рішення й дії щодо продукту, ціни, витрат, технології тощо. І результативність цих дій і рішень, вплетена у реальну тканину конкурентних відносин, об'єктивних явищ та матеріальних благ, виступає як **конкурентоспроможність суб'єкта за продуктом, за ціною, за витратами, за технологією** тощо.

Другий аспект проблеми аналізу конкурентоспроможності в контексті структуралістського підходу пов'язаний з тим методологічним "дискомфортом", який відчувається при "деагрегації" цілісного явища на мікро-, мезо- та макрорівні його пізнання. У відповідності з ними **"мікроконкурентоспроможність** - це співвідношення ціни і якості товарів" [5, с. 69], **"мезоконкурентоспроможність** - це ефективність роботи галузей національного господарства" [5, с. 69], **"макроконкурентоспроможність** - це спроможність країни до конкуренції з іншими країнами" [5, с. 75]. Отже, еволюція субстанції цілісного явища тут є очевидною: на мікрорівні вона зводиться до "співвідношення", на мезорівні ототожнюється з іншим поняттям - "ефективністю", а на макрорівні, "позбавлена строгості", вона взагалі визначається у геополітичних координатах.

Якщо структурування об'єктів дослідження конкурентоспроможності разом з іншими вітчизняними економістами розглядати як прийом "управлінського аналізу всього спектру конкурентних відносин" [6, с. 93], то структуралістський підхід у кращому випадку розкриває лише один із можливих варіантів спектру цих відносин. Цей же підхід втрачає свою пояснювальну силу при атрибуції галузі в умовах формування нових організаційних структур - технологічних мереж, кластерів тощо.

Не є переконливою і сама змістовно-предметна сторона дослідження явища: поняття "конкурентоспроможність" розкривається лише за опорними його ознаками, але залишається осторонь процес формування явища. Іншими словами, у діалектиці поняття засіб існування (рух) явища відділено від його природи (внутрішньої субстанції).

Системно(цілісно)-орієнтований підхід являє собою інший рівень "теоретичного багажу" і пов'язаний, передусім, із працями Й. Шумпетера, Ф. Хайєка, М. Портера та інших економістів. Від попереднього його відрізняють принципово новий напрям аналізу проблеми й акцент на метод "реальності" в дослідженні явища.

"Наукові концепції, - зазначає К. Гемпел, - володіють двома базовими функціями: роблять можливим адекватний опис явища і дозволяють намітити загальні закони й теорії" [7, с. 265]. Це висловлювання американського наукознавця власне й визначає наш підхід до аналізу теорії конкурентних переваг М. Портера, яка, на думку багатьох економістів, фактично виконує роль сучасної парадигми конкурентоспроможності.

Акцент на адекватність опису явища в аналізі цієї теорії зумовлюється тим, що без виявлення його природи й сутності неможливо створити надійний методологічний фундамент для просування на інші рівні теоретичного осмислення проблеми.

Як зазначає сам М. Портер, ціллю його відомої роботи [8] є "не пропозиція рекомендацій для кожної країни, а ілюстрація того **напрямку аналізу** (виділено - Л. П.), який може бути цим країнам корисним" [8, с. 16]. І цей напрям аналізу конкурентоспроможності - у контексті її взаємозв'язку з системами економічного розвитку країн - розкривається ним вже на початковому етапі дослідження.

Дослідницька стратегія, яка передбачалася цим напрямом аналізу проблеми, полягала у тому, щоб звести усе різноманіття "реальних конкурентних успіхів або невдач" до його сутнісної характеристики - конкурентоспроможності. Вона цілком відповідала сформульованій як аксіома думці Й. Шумпетера про логічний взаємозв'язок понять "економічний розвиток" і "конкурентоспроможність". Інструментом розкриття взаємозв'язку цих понять й створення "детальної картини поступового руху економіки", за визначенням М. Портера, має бути тільки "цілісно-орієнтований підхід" [8, с. 14-15]. Однак, як це не було б парадоксальним, саме у площині цього методологічного підходу виявився найбільш суттєвий недолік теорії конкурентоспроможності М. Портера - її "антисистемний" й "фрагментарний" характер.

Характеризуючи принципову методологічну позицію автора, В. Іноземцев зазначає: "М. Портер, як і більшість західних спеціалістів з проблем сучасного бізнесу, базують свої думки не стільки на абстрактних, макроекономічних поняттях і категоріях, скільки на реаліях, які надаються історією успіхів і невдач національної промисловості і торгівлі" [9, с. 115]. Ця оцінка відомого російського вченого цілком корелює з власним уявленням М. Портера, для якого більша частина теорії торгівлі є досить узагальненою й не має суттєвого значення, "бо менеджери не бачать у ній практичного смислу" [8, с. 39]. Значущість наукової компоненти теоретичного знання у нього не виходить за межі когнітивних здатностей менеджерів.

Усвідомлюючи, як представник історичної школи, обмеженість будь-якого узагальненого знання, яке виключає можливість строгого обґрунтування природи явища, М. Портер робить висновок, який став поворотним у "коригуванні" методу й масштабу його дослідження: "Теорія конкурентоспроможності охоплює у якості базових декілька наукових галузей. Її стрижень - це теорія конкурентної стратегії. У той же час **більш широке**

розуміння проблеми може забезпечити поглиблення досліджень в окремих напрямках, зокрема, у таких як **економічний розвиток у цілому ...**" (виділено – Л. П.) [8, с. 14].

Якщо "більш широке розуміння проблеми" кваліфікувати як загальнотеоретичний рівень її розроблення, то слід погодитися з думкою тих, хто вважає, що проблема загальної основи конкурентоспроможності у М.Портера залишилась "поза кадром" [6, с. 92].

При усій значущості метода "реальності" конкурентних успіхів або невдач його використання не виводить стратегію конкурентних переваг на рівень "універсального", а "ланцюжки цінностей фірми" – за рівень "фрагментованого" знання. І в першому і в другому випадку мова йде про знання (процес або наукову абстракцію), яке є надто амбівалентним складності й цілісності "реальної картини поступового руху економіки.

Разом з цим, слід визнати й те, що обмеження рівня дослідження проблеми "процесом досягнення та підтримки конкурентних переваг у відносно складних галузях економіки та її індустріальних сегментах" [8, с. 40] сприяло досягненню важливого успіху. Зміщення акценту на чітке визначення властивостей, які створюють переваги для суб'єкта конкуренції, дозволило М. Портеру уникнути "пастки", пов'язаної з надмірною складністю об'єкта дослідження.

Ступінь радикалізму теорії конкурентоспроможності М. Портера полягає, передусім, у тому, що, на відмінну від "структуралістського" підходу, у ній в якості базової одиниці аналізу виступає поняття "**продуктивність**", яке мало б було увібрати у собі усе різноманіття реальних конкурентних ситуацій. Подібно Д. Рікардо, М. Портер розглядає проблему крізь призму порівняльних переваг. Однак на відміну від рікардіанського підходу у центрі уваги його дослідження є не структура й спрямованість світових торгівельних потоків, а розв'язання "головного питання конкурентоспроможності" - питання різниці між абсолютною результативністю (ефективністю) і відносною результативністю (продуктивністю) функціонування "системи створення цінностей" [8, с. 35]. "Правильне розуміння продуктивності вимагає врахування як ринкової вартості (ціни) вироблених тією чи іншої нацією товарів, так і ефективності їх виробництва. ... Оскільки глобальна конкуренція в більшій мірі впливає на ціни стандартних товарів, то ефективність сама собою вже не вирішує проблеми" [10, с. 100-101].

Якщо відносність конкурентних переваг розглядати як сутнісний момент рікардіанської моделі конкурентоспроможності, то навряд чи справедливо стверджувати про принципову новизну у виборі базового інструментарію аналізу у М. Портера. Інша справа, що проблемою залишається механізм зняття протиріччя та "динамічного узгодження" між відносною й абсолютною ефективністю системи створення конкурентних переваг. Звуження останньої до мікро- та мезорівня її аналізу дозволило М. Портеру розкрити цей механізм на рівні корисних практично і привабливих теоретично "ланцюжків цінності", "щаблів" та стратегій формування конкурентних переваг. Але "ціною" звуження масштабу дослідження стала проблема "працездатності" цього механізму в умовах включення до розгляду таких понять як "обмінний валютний курс", "торгівельні обмеження" й інші. Вона стає ще більш очевидною у міжнародному плані. Практична дезагрегація критерію продуктивності, яка здійснюється, зокрема, у прикладних дослідженнях авторів звітів міжнародного економічного форуму, і згідно з якою індекси конкурентоспроможності країн розраховуються на базі понад 200 показників їх **соціально-економічного розвитку** [11, с. 12], свідчить de facto про визнання більш "широкої основи" конкурентоспроможності.

Корисність теорії конкурентних переваг М. Портера, на нашу думку, полягає у тому, що вона є тією "первинною цеглинкою" наукового знання, без якого системна теорія конкурентоспроможності не може набути статусу логічно проробленої наукової антології й ризикує виродитися у схоластичне теоретизування.

Уявлення про те, наскільки адекватно в сучасних теоретичних підходах вирішується **процесуальний аспект проблеми конкурентоспроможності**, в значній мірі визначається тим, як існуючі теоретичні схеми відображають реалії світового економічного розвитку.

За об'єкт аналізу тут, насамперед, має бути покладено модель процесу конкурентоспроможності як певно послідовної **стадіальності** - ресурсно-факторна, інвестиційна та інноваційна стадії руху явища. Ця ідея є ключовою в теорії конкурентних переваг М. Портера.

Якщо в оцінці її "працездатності" враховувати, що й сьогодні значна частка первинних секторів економік розвинених країн, у тому числі США, ґрунтується на ресурсно-факторних перевагах, а також те, що останні зовсім не є "привілеєм" тільки цих секторів США [12, с. 40], то обмеженість пояснювального значення цієї моделі опису руху конкурентоспроможності є очевидною. Виключаючи аналіз "синхронного" руху явища, стадіальна модель "локалізується" вторинними, третинними і взагалі високотехнологічними галузями, процеси формування конкурентних переваг в яких, за визнанням М. Портера, є "центром уваги його дослідження" [8, с. 40].

Звідси, слушною, на наш погляд, є думка тих авторів, які визначають стадіальну модель конкурентоспроможності як "проблематичну у міжнародному аспекті" [6, с. 94]. Переконавання у цьому наступає за умови побудови динамічної моделі того, як реально кожна країна долає загально визнані шаблі (стадії) конкурентоспроможності та узгоджує форми свого руху від нижчих до вищих шаблів з типовою (еталонною) моделлю. В рамках логіки Стейна Роккона у цій моделі мають бути відображені "**ресурсні імпульси**", які генеруються традиційними економіками і спрямовані на знищення стандартизованих виробництв у передових економіках, "**інвестиційний бум**", що зумовлює виникнення кластерів конкурентоспроможності, та "**інноваційні хвилі**", що знищують традиційні галузі промисловості на периферії тощо. Розгортання подібної моделі мало б також показати, як сучасне тлумачення "закону справедливості" у міжнародній економічній взаємодії є нерідко напівпародійною модифікацією уявлень його автора А. Сміта й "фарбує" конкурентоспроможність у політичний колір.

Дуже ймовірно, що подібну "рябизну" конкурентоспроможності можна було б визначити як "розузгодження" або ж "відхилення" від "загальної" лінії руху явища. Але, чи не нагадує все це в своїй основі риси механістичності, жорсткості й редуccionізму, які містяться в концепції, відомій як формаційний розвиток?

Спираючись на модель стадіальності, можливо пояснити лише певний напрям динаміки факторіальних джерел конкурентоспроможності, але не сам рух явища. Проблема полягає у тому, що в контексті даної моделі ми не в змозі ані зафіксувати рівень факторної (інвестиційної або ж інноваційної) "якості" конкурентоспроможності, ані стверджувати щодо його відповідності умовам конкуренції. Відповіді на ці питання залежать не тільки від постулату стадіальності, а й від інших положень теорії конкурентоспроможності.

Аналіз існуючого "теоретичного багажу" у цьому напрямі економічної науки дозволяє зробити наступний **загальний висновок**.

Якщо існуючі концепції й теоретичні схеми конкурентоспроможності розглядати як загальнотеоретичний та методологічний інструментарій пізнання нових реалій сучасного економічного розвитку, то виявляється або їх гносеологічна граничність, або ж втрата ними властивостей концепції, яка має виражати **загальну** природу явища й **загальні** закономірності його руху. В цій ситуації нагальною необхідністю стає розроблення нової парадигми конкурентоспроможності. Її джерелом й підґрунтям має слугувати переосмислення феноменології конкурентоспроможності на основі "філогенезу" і нових реалій світового економічного розвитку.

Ґрунтуючись на запропонованому Й. Шумпетером напрямі аналізу, ми пропонуємо підхід до осмислення феномену конкурентоспроможності крізь призму системи економічного розвитку. Вважаємо, що у контексті такого підходу існують передпосилки для формулювання системно-узагальної версії явища як єдності його структурних і

процесуальних аспектів, єдності, яка існує й розвивається у просторі та у часі за принципом різноманіття¹.

Сутність цього підходу полягає у тому, що у якості базового об'єкту аналізу виступає не саме поняття "конкурентоспроможність", а інше, більш широке поняття - "економічний розвиток".

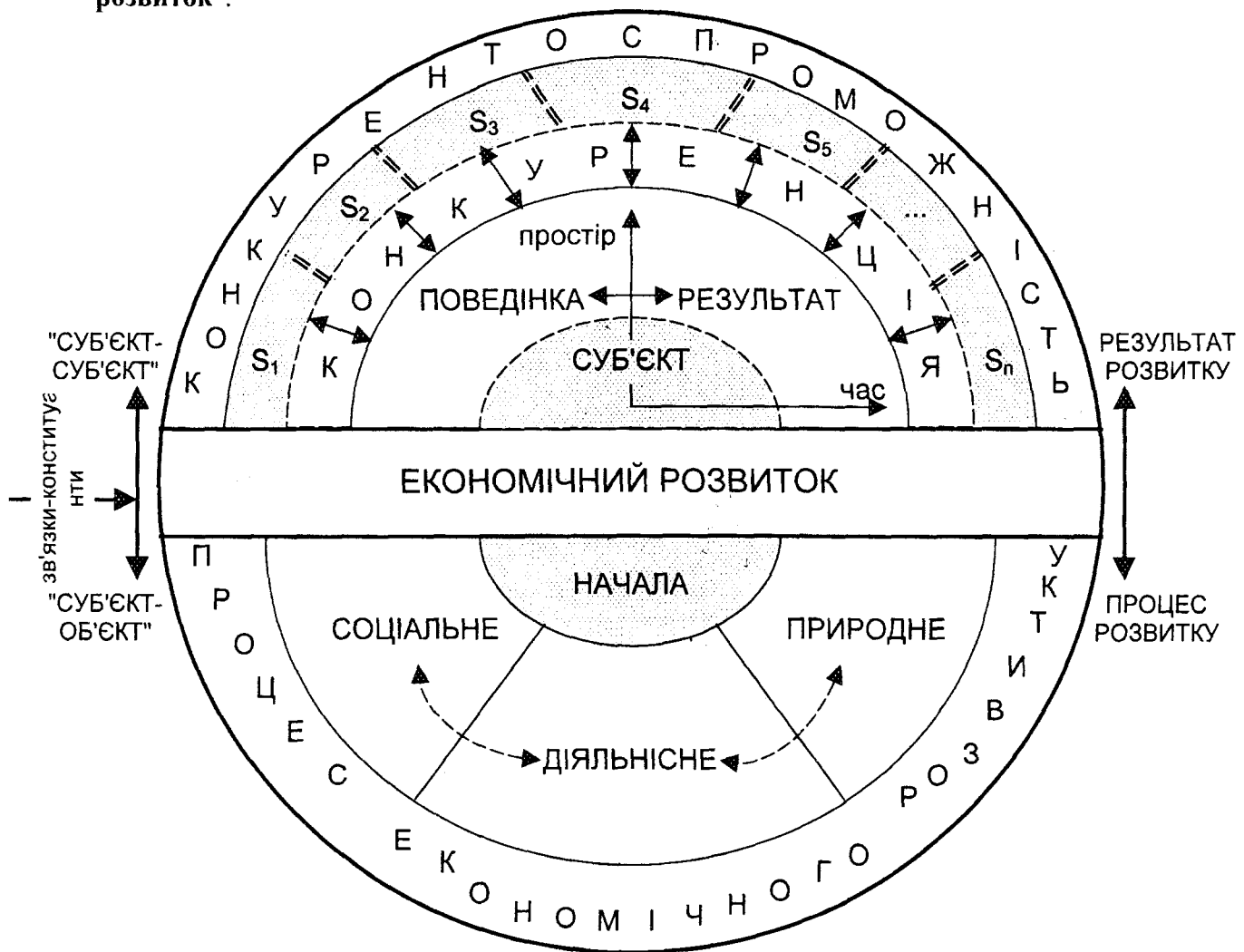

Рис. 1. Взаємозв'язок економічного розвитку та конкурентоспроможності (системно-процесуальна конструкція)

Як і будь-яка інша, система економічного розвитку характеризується її **станом (структурою) і рухом** [13, с. 51]. Використовуючи системно-процесуальну конструкцію (П. Сорокіна) та загальнонаукову термінологію (ідея, принципи, начала, час і простір), стан (структуру) системи економічного розвитку можна представити як багаторівневу цілісність з її ядром та певними ієрархічними рівнями (організаційно-економічним, технологічним тощо). Глибинну основу (інваріант) цієї системи складає трикомпонентна структура її ядра: соціальне, природне й діяльнісне начала (рис. 1). Якщо перші два характеризують соціоприродний бік людини, то останнє характеризує цілі, інтереси, поведінку суб'єкта й охоплює усі види діяльності - як відносно природного, так і соціального начал.

У цілому стан або структуру системи економічного розвитку можна визначити як певну комбінацію складових її компонентів - як на рівні ядра, так і на інших її рівнях. Звідси, рух

¹ У такому уявленні конкурентоспроможність, як і економічний розвиток, є соціо- (або історично-) філософською категорією, що, зрозуміло, не виключає її інших, наприклад, структурних або ж соціально-когнітивних глумачень.

як зміна стану економічної системи можливий лише за умови появи нової комбінації або рекомбінації її компонентів.

За природою процес руху системи економічного розвитку не є "монотонним" й "безперервним" в абсолютному значенні цих характеристик. Безперервність економічного розвитку, за Й. Шумпетером, можна визначати лише як "певну лінію розвитку", а не як процес, "подібний поступовому зростанню стовбура й крони дерева" [14, с. 389]. Порушення "монотонності" й "безперервності" економічного розвитку генеруються чинниками як об'єктивного (природними), так і суб'єктивного (новими знаннями людей) походження. При цьому відновлення процесу розвитку не є "простим продовженням попереднього його етапу, це - новий його стан" [14, с. 389].

Розвиваючи цю думку Й.Шумпетера, рух єдиної системи економічного розвитку можна визначити як циклічну послідовність висхідних його станів, кожен з яких, у свою чергу, розгортається за схемою відповідності (стабільності), критичності (біфуркації) та невідповідності (етапу переходу). Порогом складності у функціонуванні системи є втрата її властивості досягати, підтримувати й відновлювати цілісність в умовах реально існуючих внутрішніх і зовнішніх збурень.

Стан відповідності (стабільності) має своїм джерелом гармонічне поєднання соціального, природного та діяльнісного начал, що породжує, з одного боку, граничність, а з іншого - надзвичайно широкий спектр реальних організаційних, а у більш широкому контексті - історичних форм і структур процесу економічного розвитку.

Стан критичності (біфуркації) в русі системи економічного розвитку складається у процесі впливу на неї чинників об'єктивного і суб'єктивного походження, які змінюють колишню траєкторію руху системи і створюють взагалі проблему втрати її цілісності.

Стан невідповідності (переходу) є вирішальним в структурі процесу економічного розвитку. В його межах - на основі нової комбінації складових системи - знімається протиріччя і реалізується перехід до нового циклу розвитку².

Якщо у формалізованому виді рух системи економічного розвитку представити як сукупність послідовних його станів (циклів), зв'язки між якими є змінними, то стан системи Y у певний момент часу t визначається як функція:

$$Y_t = F_e [x_t, Z_{t-1}], \quad (1)$$

де F_e - функція станів, x_t - стан входних компонентів системи, Z_{t-1} - попередній стан системи (стан переходу).

Системи з такою залежністю послідовних її станів визначаються як динамічні або поведінкові [13, с. 16]. В них кожний окремий стан в певний момент часу є результатом ("продуктом" або "продуктивністю" - за М. Портером) функціонування системи як цілого. Інакше кажучи, рівняння (1) є **функцією відгуку** системи економічного розвитку або **рівнянням конкурентоспроможності**. Значення лівої його частини є оптимальним, якщо у певній точці руху системи "тиск" її власного "кібернетичного чорного ящика" урівноважений з "тиском" ринкового простору. Його змістом є не просто продуктивність (результативність) процесу трансформації природного начала в економічні блага (клас взаємозв'язків "суб'єкт-об'єкт"), а продуктивність, яка досягається у певному фізичному, соціальному та когнітивному просторі, і більш конкретно - під тиском ринкових сил і конкуренції (а отже, й класу взаємозв'язків "суб'єкт-суб'єкт").

Згідно з традиційним підходом економічної науки природу явища **конкурентоспроможності** ми пояснюємо потребою вираження через нього особливого **стану економічного розвитку**, а саме: **розвитку** як процесу взаємодії соціального,

² Саме на таку перехідну ситуацію як на "стрижень проблеми конкурентоспроможності" зроблено акцент в теорії конкурентних переваг М. Портера.

природного та діяльнісного начал; **розвитку**, суб'єктом якого виступає індивід, контактна група або складна соціальна структура; **розвитку**, структурованого у просторі й у часі, результативність якого відображає статус або позиція (траєкторія руху) суб'єкта у конкурентному середовищі.

Сенс такого узагальненого бачення сутності явища полягає в наступному. По-перше, конкурентоспроможність, як і економічний розвиток, в онтологічному плані виступає як історичний феномен, який має свій життєвий цикл існування. В гносеологічному плані відкривається можливість існування інших, "неконкурентоспроможних" станів економічного розвитку.

По-друге, модель просторово-часового континууму явища в ньому доповнена антропним принципом, що надає можливість опису явища у координатах "людського розуму", "часу" й "простору", "пульсація" яких зумовлює багатогранність множини реальних моделей конкурентоспроможності.

По-третє, конкурентоспроможність за природою (структурою) й за засобом руху (процесом формування) є феномен **симбіотичний**, тобто вона існує й розвивається за принципом множинної належності. Іншими словами, конкурентоспроможність є явищем неоднорідним за складом, яке синтезує у собі ознаки як власне системи економічного розвитку, так і простору її руху (фізичного, соціально-економічного, когнітивного тощо). І тільки в процесі цього руху у **реальному** просторі та у **реальному** часі виявляється відповідність **реального** стану розвитку стандартам і вимогам конкуренції.

Гетерогенність складу конкурентоспроможності зумовлюється не тільки наявністю субстрактно різних компонентів явища, а й **зв'язками** між ними. Інтенсифікація цих зв'язків, їх різноманітність і масштабність у сучасному економічному розвитку перетворюють їх у **зв'язки-конституанти**, які визначають як саму можливість існування явища, так і його рух. Принцип дії зв'язків-конституантів та їх автономну роль в явищі конкурентоспроможності можна пояснити використовуючи приклад В.Леонтьєва з яхтою у морі [15, с. 15].

Рух яхти за природою й засобом його реалізації - це процес послідовних змін у просторі та у часі його станів. Щоб яхта рухалась, необхідні наявність вітру й піднятих парусів, а також керма. Взаємозв'язки між ними зумовлюють існування руху яхти як явища: немає вітру, не підняті й не наповнені паруса - немає й руху. Тоді й кермо не допоможе. Але й неможливо при наповнених парусах і вимушеному русі яхти кидати кермо та йти пити коктейль. При такій поведінці рух яхти буде небезпечним - на скали винесе.

Якщо під системою руху яхти у морі вбачати економічний розвиток, під "економічним" вітром - конкуренцію, під кермом - економічну поведінку, а під станом руху (позицією яхти у просторі, її швидкістю, маневреністю, правильністю за курсом, безпечністю, тощо) - конкурентоспроможність, то природа поняття стає очевидною.

Першою і загальною основою виникнення конкурентоспроможності є наявність "економічного вітру" - **конкуренції**. Ця фундаментальна основа явища визначає адекватний їй "корпус" - порядок або організацію **економічного розвитку**, у якому свідомі дії і рішення суб'єкта - **економічна поведінка** - виступають як домінанта його результативності.

Отже, поняття "економічний розвиток" формує те, що можна визначити як **корпус** теорії конкурентоспроможності. **Основу** ж її складає конкуренція, в перебігу якої власне й виникає конкурентоспроможність. Загальною **передумовою** теорії виступає положення про економічну поведінку як детермінант (зв'язок-конституант), який визначає й засіб існування конкурентоспроможності, й процес її руху.

Сукупність корпусу, основи та передумови створює, хоча і в спрощеному вигляді достатньо повне бачення інтегрованої теорії конкурентоспроможності у широкому її значенні. На методологічному рівні наукове ядро цієї теорії мають складати концептуальні положення:

- теорії власне економічного розвитку як сукупності уявлень щодо закономірностей діяльнісно-організованого буття людства;
- теорії конкуренції як форми й засобу координації суб'єкта економічного розвитку;

- теорії організаційної поведінки, що вивчає життєздатність суб'єкта розвитку в контексті ланцюга "поведінка-результативність".

Запропонований нами метод рефлексії проблеми конкурентоспроможності зовсім не укладається в структуралістську його схему. Не тяжіє він й до методу "реальності" конкурентних успіхів або невдач М. Портера та інших авторитетів. Хоча, безсумнівно, в нашому уявленні конкурентоспроможності присутня думка Й. Шумпетера та М. Портера про органічний її зв'язок з поняттям "економічний розвиток у цілому", а також наукові погляди П. Сорокіна, Ф. Хайєка та вітчизняних фахівців, праці яких власне й визначили відтінок нашого бачення сутності поняття та кута зору "від людини", згідно з яким зв'язок "поведінка - результативність" має розглядатися як стрижень сучасної парадигми конкурентоспроможності.

Література.

1. Фатхудинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент. - М.: Издательство - книготорговый центр "Маркетинг", 2002. - 892 с.
2. Качалина Л.Н. Конкурентоспособный менеджмент. - М. - 2002. - 398 с.
3. Хейвуд, Дж. Брайан. Аутсорсинг: в поисках конкурентных преимуществ". Пер. с англ. - М.: Изд. дом. "Вильямс", 2002. - 176 с.
4. Селигмен Б. Основные течения современной экономической мысли. - М.: Прогресс, 1968. - 864 с.
5. Гельвановский М., Жуковская В., Трофимова И. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерении. // Российский экономический журнал. - 1998. - № 3. - С. 67-77.
6. Розвиток секторів і товарних ринків України: НАН України, Інститут економічного прогнозування, за ред. проф., д.е.н. В.О.Точиліна. - Ужгород, ІВА, 2001. - 400 с.
7. "Social Science Concept: A Systematic Analysis". - London, 1984. - 284 p.
8. Портер М. Международная конкуренция. - М.: Международные отношения. 1993. - 896 с.
9. Иноземцев В. Старая экономика в новом столетии: опыт и уроки // Мировая экономика и международные отношения. - 2000. - № 12. - С. 115-119.
10. Porter M.E., Takeuchi H., Sakakibara M. Can Japan Compete? Houndmills. - L., 2000. - 146 p.
11. The Global Competitiveness Report. 2001, World Economic Forum. - Geneva, 2001. - 326 p.
12. Емельянов С.В. США: международная конкурентоспособность национальной промышленности. - М.: Международные отношения, 2001. - 408 с.
13. Мухин В.И. Исследование систем управления: Учебник для ВУЗов. - М.: Издательство "Экзамен", 2003. - 384 с.
14. Шумпетер Й. Теория экономического развития. - М.: Прогресс, 1982. - 455 с.
15. Леонтьев В. Экономическое эссе. - М.: "Экономика", 1990. - 260 с.

Надійшла до редакції 10.06.2004 р.

© Піддубна Л.І.